

PŁASZCZ (305) *sb m*

-ã- (247), -a- (2); -ã- : -a- *BibRadz* (6:1), *SkarŻyw* (17:1).

sg N płaszcz (45). ◇ *G* płaszcz (25). ◇ *A* płaszcz (143). ◇ *I* płaszczem (48); -em (8), -(e)m (40). ◇ *L* płaszczu (12). ◇ *pl N* płaszcz (3). ◇ *G* płaszcz(o)w (4). ◇ *A* płaszcz (12). ◇ *I* płaszczami (4) *KrowObr* (2), *Leop*, *Mącz*, płaszczmi (2) *RejRozpr*, *BielKron*. ◇ *L* płaszczach (4) *KrowObr* (3), *Mącz*, płaszcz(o)ch *RejAp* (2); ~ -ach (3), -äch (1); -ach *Mącz*; -ach : -äch *KrowObr* (2:1). ◇ *du* [*N (cum nm)*] płaszcz *InwMieszcz* 1548 nr 26, 1567 nr 133.] ◇ *A (cum nm)* płaszcz (1) *LibMal* 1545/101v.

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI(XVIII) – XVIII w.*

*Okrycie wierzchnie; pallium Murm*¹, *Vulg*, *PolAnt*, *Mącz*, *Calep*, *JanStat*, *Cn*; *chlamys HistAl*, *PolAnt*, *Vulg*, *JanStat*; *pallus Murm*, *Mącz*, *Calep*; *mantellum BartBydg*, *Mącz*, *JanStat*; *vestimentum Murm*, *PolAnt*, *Vulg*; *ricinium (a. recinium) Mącz*, *Cn*; *tunicas, vestis PolAnt*, *Vulg*; *palla, toga Murm*; *chlaena, epitogium, laena Mącz*; *amiculum Calep*; *bardocucullus, palliolata tunica, peplum, peplus, ricinus (a. recinus) Cn* (305) : *ZapWar* 1528 nr 2465, 1542 nr 2556, nr 2557; *BierEz* B3, O3v; *Palla, honestae mulieris vestimentum, ad vestigia usque demissum. [...]* *eyn langer frawen mantel Długy nyewyefcy płaucz. Murm* 156, 152; *Mymer*¹ [312]; *HistJóz* A3v [5 r.], B4; *BartBydg* 87; *Ten Dyogenes [...]* *niemiewał na zimę tylko łowity płaucz BielŻyw* 70; *wzyalem [...]* *panu yednemv wrynku dwa płauczya LibMal* 1545/101v, 1543/75v, 77, 1544/85, 87 [2 r.], 90 (29); *RejRozpr* B4 [2 r.]; *Zephira iuz za płaucz chwyta Iozepha RejJóz* F5, F5 [2 r.], F5v, F8v, G8, Hv (9); *SeklKat* I2v; *RejKup* M, t7, bb5v; *MurzNT* 176 marg; *GroicPorz* dv; *KrowObr* B2v; *RejWiz* 38v; *Leop Ios* 7/21, 24, *Ruth* 3/7, 15 [2 r.], *Esth* 8/15; *RejZwierz* 8, 39; *WyprKr* 88; *Tedy Achiálz ziąwłzy on płaucz nowy co miał ná łobie/ rozdárł gi ná dwánałcie łtuk. BibRadz* 3.Reg 11/30, *Matth* 5/40, *Mar* 10/50; *Achan z narodu Iudá po zwoiowaniu miałtá/ wzyał łobie á zátáił płaucz czyrwony złotogłowowy BielKron* 47v, 16v [4 r.], 53, 53v, 65 [2 r.], 66v (20); *Laéna sive laena, Płaucz którego przed czály ná woynie żołnierze et Angures [lege: Augures] Romae, Vziwáli. Mącz* 182d, 47b, 76a, 208c, 273c, d (8); *RejAp* 10v, 60v, 62, 113v; *HistRzym* [2], 2v, 3 [3 r.], 3v [2 r.], 4; *RejPos* 135v, 166v, 217v; *RejZwierc* 64v, 154v, [203]; *KochMon* 32; *BudBib* 1.Reg 15/27, 4.Reg 2/8; *HistHel* C4, D3; *BudNT Matth* 27/28; *CzechRozm* 247; [*Serapion Sydoński*] *podkawlzy vbogiego/ łwoy mu płaucz dał/ á łam łiebie obnázył. SkarŻyw* 97, 51 [3 r.], 52, 91, 101 (12); *Płaucz łtary ná łzacunku łtoi gr 10 ZapKóścier* 1579/1; *MWilcHist* K2; *StrykKron* 442; *CzechEp* 29, 187; *KochFr* 85; *KochPhaen* 8; *KochProp* 14; *Calep* 61a, 391b, 445a, [747]b; *KochFrag* 22; *LatHar* 271, 718; *WujNT Matth* 5/41, s. 94 marg, *Mar* 10/50, 13/16, *Luc* 6/29, 22/36, *Ioann* 19/5, *Act* 7/58[57]; *O płaucz, y o rzeczy gwałtownie wziętý, choć łwoiý. SarnStat* 625, 625, 644, 681 [2 r.], 1314; *PowodPr* 63; *SkarKaz* 243b [3 r.]; *GosłCast* 60 [2 r.], 61, 67; *wkázował ná łobie [...]* *Płaucz ná wierzchu biały porządnie vłzyty KlonFlis* A2; *KlonWor* **2, 6, 41; *ZbylPrzyg* B3.

płaszcz czego [= z czego] (4): *Suknia/ płaucz nowej bárwy/ to włzyłtko odzienie/ Ná głowie iákom piłal/ takie też nołzenie. BielSat* D4 [*idem*] *BielRozm* 30; [2 płaszcz dobrego sukna *InwMieszcz* 1567 nr 133]. *Cf* »płaszcz włoskiego sukna«.

W połączaniach szeregowych (6): *Y nátychmiał oni mężowie ziązani/ y łpłauczými łwemi/ y w czapkách/ y w bołiech/ y w łzátách/ wrzuceni łą w połrzod piecá ognia goraiącego. Leop Dan* 3/21;

BielSat D4; Abowiem pátrz gdy łobie wípomniłz [...] Iłzpánłkie wymyłły/ ony dziwne płałzcze/ íáiany/ kolety/ obercuchy *RejZwierc* 57v, 235, 581; *BielRozm* 30.

W porównaniach (13): Tyś ią [ziemię] przykrył iáko płałzczem morłkich wod głębołością *LubPs* X5v; *RejWiz* 62v; á przyobłół fię zápálczywołścią iáko płałzczem. *BibRadz Is* 59/17; *SarnUzn* H3; *RejZwierc* 67, 84v; Ciebie iáłnołł/ iáko płałzcz ozdobjny/ odziaá [Vulg Ps 103/2]. *KochPs* 154, 153, 169; *CzahTr* Kv. Cf »jako żebraczy płaszcz«.

W charakterystycznych połączeniach: płaszcz biały (3), czarny (5), czerwony (2), długi (6), jasny, jedwabny, karmazynowy, męski, niewieści (3), nowy (2), z długim ogonem, okrągły, jaksamitem oprawiony, ozdobny, paniński (na panny) (3), pawłocz(a)ny (2), piękny (2), pochodzomy, poczciwy, powszedni, pstry, purpuryjański, senatorski, sowity, stary, sukienny, szeroki (2), szarłatny (szarłatowy) (11), porzładnie uszyty, własny (3), złotem wyszywany, wytarty, złotogłowowy, złoty (11), żółty; płaszcz nowej barwy (2); płaszcz część (2), poła (2), sztuka; płaszcz krajać, oberwać, rozszerzać, rozedrzeć, ukroić.

Zwroty: »oblec [kogo], ubierać się w płaszcz; w płaszcz ubrany, obleczony« = *palliatu* *Mącz*; *induere tunicam* *PolAnt*; *palliolatus* *Calep*; *circumdare vestem* *Vulg* [szyk zmienny] (2:1;2:1): IOwifzow obraz wírzał/ w złoty płałzcz vbrány *RejZwierc* 35v; *Mącz* 273d; Bo ták vbierały fię corki krolewłkie dziewice w płałzcze *BudBib* 2.Reg 13/18; *Calep* [748]a; y oblekli go w płałzcz ízarłatowy [Vulg *Ioann* 19/2]. *LatHar* 732; *WujNT Ioann* 19/2.

»(przy)odziać [kogo, co [= część ciała]], przyoblec się (a. pokryć się) płaszczem; odziany płaszczem« = *pallio operiri* *Vulg*; *palliatu*, *palliastru* a. *palliolatim amictu*, *riciniatu* (a. *reciniatu*) *Cn* (3:2; 1): á przyśfédłłfy podniefielz płałczá ktorým łobie nogi odzieie/ y połóżyłz fię tám y bédzielz leżáá *Leop Ruth* 3/4; *BielKron* 53, 158v; Y wnet ták vczyńiá/ y pokryá fię płałzczem iego: ták íłz iey nikt poznać nie mogł. *SkarŻyw* 444; Więc żołnierze ítárołłcini/ wziáwłzy P. Iezufa do ratuśzá/ zebráli do niego wízyłtkę rotę: y zewłółzy go/ odziałi płałzczem ízarłatowym *LatHar* 699; *SarnStat* 264.

»włóżyć, wziąć, oblec, wrzucić (a. zarzucić), brać, wściágnąć płaszcz« = *circumdare vestimentu* *PolAnt*, *Vulg*; *circumdare chlamydem* *Vulg* [szyk zmienny] (3:3:2:2:1:1): *RejKup* t8; *Leop Ruth* 3/9; Oblecz ná fię płałcz twoy/ á idź za mná. *BibRadz Act* 12/8; Perykles Athenien^{sis} [...] biorąc ná fye Senatorłki fwoy płałcz/ thák łam do łiebie mawiał *OrzRozm* A4; *BielKron* 85; Pallium in collum conijcere, Wrzucić płałcz na rámioná. *Mącz* 162a; *KochMon* 24; Ku temu [*Helizeuszowi*] przyftápiwłzy [*Helijasz*]/ płałcz fwoy nań zárzućł *HistHel* C4v; *SkarŻyw* 52, 452; *WujNT Matth* 27/28, *Act* 12/8.

»z(d)jąc płaszcz« (5): A ziąwłzy Ionáthán z łiebie płałcz [Et exuit se *Jonathan pallio*] kthory miał ná łobie/ dał gi Dawidowi *BibRadz* 1.Reg 18/4; Przyłzedłem pothym ku trzeciemu obrázowi ktorzy miał płałcz złoty/ á ziąłem płałcz *HistRzym* 3, 2v; *HistHel* D3; *StryjWjaz* D3.

»płaszcz zedrzeć, zwlec, zerwać; zwlec [kogo] z płaszcz« [szyk zmienny] (3:1:1;2): A pomniłz to gdym vciec chciał płałczes zemnię zdarła *RejJóz* H5v, Gv; *RejZwierc* 80v, [203]; A gdy fię naurágáli iemu/ zewłekli iy z płałczá fzarłatowego [*exuerunt eum chlamydem*]/ y oblekli iy wízaty iego. *BudNT Matth* 27/31 [przekład tego samego tekstu *LatHar*]; *SkarŻyw* 452; *LatHar* 699.

Wyrażenia: »deszczowy płaszcz« (3): Lacerna, Defzczowy płaŹcz ták męski yáko y niewieŹcy. *Mącz* 181c, 142b, 181c.

»płaszcz dla niepogody« (3): Płaszcze na panni dla niepogodi. *WyprKr* 88v, 88, 88v.

[»płaszcz ostrodomski« = *drogi płaszcz uszyty z amsterdamskiego sukna*: 2 płaszcz, 1 ostrodomski, drugi powszedni *InwMieszcz* 1548 nr 26, 1550 nr 39.]

»płaszcz włoskiego sukna, [włoski]« = *płaszcz uszyty z włoskiego sukna* (2): Item powya[da] yfch płaŹcz wloŹkyego Źukna, Anna Źchynkarka, kthora v drigali fluzi vkradla *LibMal* 1546/114v; *WyprKr* 88; [suknia purpuriańska, płaszcz włoski, a drugi ostrodomski *InwMieszcz* 1550 nr 39].

»jako(by) żebraczy płaszcz« [szyk 2:1] (3): (*nagł*) Kanon Papięski WemŹzale. (-) Kánon záŹię ięft/ iákoby iáki żebráŹy płaŹtz/ który bywa z rozmáitego płaćia zlatány y wŹyty *KrowObr* 196v; *RejZwierz* 44v; A iáko żebráŹy płaŹcz ták Źie wŹytko porze *RejZwierc* 270; [Naprzód, że to miasteczko jako żebraczy płaszcz osiadło na zbieranym gruncie od przyległych wsi, co kędy z której strony blizu pod miasteczko podległo, to wszystko przyłączono. *LustrLub* 77].

Szeregi: »dalmatyka i płaszcz« (1): Potym Arcybiskup Źiędzie/ á Krol przed nim klęknie/ około ktorego Biskupi Źtoia/ tákże z niego zdeymuią Dálmátykę y płaŹcz *StryjWjaz* D3.

»płaszcz i odzienie« (1): Teyże nocy vkaŹał Źie Alexandrowi Merkurius máiac ná Źobie płaŹcz y odzienie Macedońskie [*portans clamidem ac vestem macedonicam*] *HistAl* E8v.

»(zwierchnia) suknia, (albo, i) płaszcz« = *tunica et vestis Vulg; pallium aut chlamys JanStat* [szyk 4:1] (5): *Mącz* 52a, 107a; *Pallium* – Zwierchnia Źuknia. płaŹcz. *Calep* [748]a; *WujNT Act* 9/39; (*nagł*) PrzyŹięgá ZydoŹka. (-) ZYd ma Źie obróćić przeciŹwko Źońcu oŹobnie od ludŹi inych: y ma Źtać boŹo ná iednym Źtołku przyoblóŹy ie płaŹczem ábo Źuknią *SarnStat* 264.

»szata, (albo) płaszcz« [szyk 3:1] (4): *Murm* 152; Nie będye odięto doŹtoieńŹtwo/ [...] z Iudy/ [...] áŹ przydzye ten który ma poŹan być/ [...] omyie w winie Źzátę Źwoię/ á we krwi iágod płaŹcz Źwoy *BielKron* 18v; *Mącz* 273d; *GosłCast* 11.

Przen (32) : Bo żebracy obłudni ná IudaŹá robią: A w liŹiá Źkorę płaŹczce y twarzy Źwe zdoŹiá. *KlonWor* 51.

Zwroty: »płaszczem się nakrywać« (1): Iáko drugi członki Źwé okrył odŹzieniem/ Ták on zewŹząd obłozon ięft zlorzeczeniem. A to tēŹ/ iáko wodá/ w iego wnątrznóŹci/ A/ iáko tłuŹty oléy/ wpiło Źye w koŹci. BodayŹe Źye tym płaŹczem wiecznie nákrzywáł [*Fiat ei sicut vestimentum, quo operitur Vulg Ps* 108/19] *KochPs* 169.

»płaszczem okrywać« (1): co w morzu kápie Źye głębokiem [*tj. ryby*]/ Ták tēŹ co y po wietrze [*lege: powietrze*] płaŹczem Źwym Źzérokiem Okrywa [*tj. ptaki*]. WŹyŹtko dŹiatki Źwé wiernie miłuię *ZawJeft* 32.

»płaszczem pokrywać« = *prawdopodobnie: nadawać wysoką rangę, uszlachetniać* (1): Ták ia/ o zacny królu [o *Władysławie Warneńczyku*]/ twym imięniem/ [...] Swé podłé rymy zdoŹię/ ábych mógl przy tobie/ Wćifnáć Źie w ludzką pámięć/ coŹ ty ziednáł Źobie. Naydá Źie/ króm wátpienia/ wielowładny pánie/ Którym ku twéy ozdobie wymowy doŹtanie: Międyz którými dopuŹć tym tēŹ iábłkóm pływáć/ Siłá ich Źwoim płaŹczem moŹeŹ ty pokrywáć. *KochFrag* 42.

»[co] płaszczem (przy)odziać« (2): Dzięńli po niebie światło fwe rozleie/ Nocli świat płaszczem czarnym odzieie *KochPs* 139; *SapEpit* A4.

»na płaszczu siedzieć, [za kim] wozić się« = *wykorzystywać kogoś [szyk zmienny] (1:1): (did)* Kupieć fye łmieje/z Mnicha/ jż pierwey Czartowi grozył (-) Nuże miły Herkulefie Toż teraz ona rzecz wliefe Czoż ya zawždy czartu grozył A on fie za tobą wozył Na płaszczu łmieyacz fye łciebye *RejKup* x6v, y7.

»włożyć płaszcz ozdobny« = *pocieszyć (1):* Zdiąłeś [*Panie*] ze mnie wór żałobny/ A włożyłeś płaszcz ozdobny [*circumdedisti me laetitia Vulg Ps* 29/12]. *KochPs* 41.

a) *Pozór, zasłona (15)* : Włzyfcy fię wolnością śláchecką bronią/ włzyfcy ten płaszcz ná fwe zbrodnie kładą *SkarKazSej* 659a.

Zwrot: »pokry(wa)ć (się), [zasłaniać się] płaszczem; płaszczakrywany (a. pokryty)« [*w tym: czego (4)*] [*szyk zmienny*] (4;2): *GórnDworz* D [2 r.]; przywára/ tedy tym łłachetnym płaszczem s łławney prawdy vrobionym łnádnie zázwdy może być pokryta *RejZwierc* 83; Tym płaszczem prawdziwego łłowá Bożego/ kázde fię kácerstwo pokryć może *SkarJedn* 36; *CzechEp* 388; *GosłCast* 22; [y prozno fye płaszczem Ewányeliey páná Kryftufowey zálłániafz. *ZebrzydOdpow* a3v].

Wyrażenie przyimkowe: »pod płaszczem« (8): Wierę kiedy fie tá [*harda białogłowa*]/ ták łrodze obchodzi s tymi/ ktorzy łą iey chęci dobrze godni/ pewnie ci ktorzy nie łą godni/ w popiele v niey leżec mułzą: Owa pod tym płaszczem/ miewáią [*białogłowy*] więcz biełiadki nietrefne ledá s kim *GórnDworz* Dd3; *LatHar* 126.

~ *pod płaszczem czego (4):* Małz y mniełzych modlitw nieco/ ná rozlicznych mieścách drukowánych: ále pod płaszczem krotkości/ [...] naydziełz nie máło rzeczy wierze powłzechney przeciwnych *LatHar* +4v; *SkarKazSej* 695a; [*BolHist* I3; *CerGór* 32]. Cf »pod płaszczem zakryty«.

Wyrażenia: »pod płaszczem zakryty, zatajony, zakrywa się« [*w tym: czego (2)*] [*szyk 2:2*] (2:1:1): *GroicPorz* h4v; *BibRadz* I 351b *marg*; Bo vzywáią do tego rzemiełłá/ [...] żeby fie tym prędzey w łáfkę pánów wkrádlí/ y zátym onę śwá zátáioną pod płaszczem dobroci chytrość wynurzyli *Phil* G4; *SarnStat* 923.

»pod żebraczym płaszczem« (1): około Zebraków w Miálteczkach ná dobrym rządzie bárzo łchodzi/ á wiele fye pod thym żebráczym płaszczem złodzieyftwá y innego łotroftwá zákrywa *GroicPorz* h4v.

[*Szereg:* »pod płaszczem i farbą«: ták y inłzych wiele obłudnych łudzi y nieprzyacíoł Bożych/ ktorzy pod płaszczem y farbą śwíátobliwości y żalu z łtrony chwały Bożey prawdę wywrócić chćieli/ [...] po długim vdręczeniu z śwíátá zefzli *BolHist* I3.] ~

b) *Ochrona, opieka, bezpieczeństwo (6)* :

płaszcz czego (3): *OrzQuin* Q3; Rácź/ o Boże moy/ płaszcz łáłki rozłzerzyć *GrabowSet* S4, S4.

Zwroty: »pod płaszcz kryć« (1): Iákoć chwały nie dáwác/ gdyś mego/ przewłoki/ Nawróceniá/ pod łáłki łwey płaszcz krył łzeroki. *GrabowSet* S4.

»płaszczem przykryć« (1): y przypominał im łłowá Konłtantyná wielkiego: [...] Bych Biłkupá ábo zakonniká/ czyniącego łprołny vczynek oczymá łwemá widział: łam bych go łwym płaszczem przykrył/ áby nikt báczyć iego grzechu niemogł *SkarŻyw* 107.

»spod płaszcz być wysadzony« (1): Rad nierad vléc muśi/ choć y człowiek godny: Gdy z przywary oyczytych złych łpraw iest wiadomy: Z podpłaczca/ by kto nie rzékł/ żeś ty wyłádzony. *GosłCast* 33.

c) *Zwrot*: »zebraczy płaszcz« = *falszywe (z punktu widzenia autora) poglądy* (2) : *RejAp* 54v; *Kuźą* fię o to/ dźiśieyfy nowi wykrętácie/ zbieráiąc y ftąd/ y zowąd/ czymby ten zebrácie podárty płócz/ zálátác mogli *NiemObr* 30.

a. *Wierzchnie okrycie duchownego lub zakonnika; szata liturgiczna* (20) : (*nagł*) Kupiec fię też odmiewa Mnichowi (-) [...] Alecz yá za twą Kapiczá lícze nie puyde z gromnicza Abys mie śwym płóczem zakrył *RejKup* x2, c6, v2, bb3v; Thenże Papież dał tym Mnichom tzarne płóczte/ á ná tzarnych płócztach tzerwone krzyże. *KrowObr* 136v, 136, 136v; *RejWiz* 59v; *BielKron* 188, 359v, 437v.

W połączeniach szeregowych (4): Niebacziś też Stánu mego Od boga pomazanego Infuli ni Curwatory Płóczow/ Ornatow/ y Stuły *RejKup* bb7, t2v; *KrowObr* B, 242; [*MetrKor* 1581 129/60v].

Zwrot: »nosić płaszcz« (1): Nośzą cí zakonnicy białe płóczce á ná nich krzyżyki czarne *BielKron* 346.

Wyrażenia: [»płaszcz kropidlny« = *prawdopodobnie szata liturgiczna*; thenze nowy brath [...] ma okazac płócz kropidlny, ornath, Dalmatikę, suknią kaplanśką. *MetrKor* 1581 129/60v.]

»płaszcz papieski« (1): A gdy fię nie mogli zgodzić/ dáli mu [*Janowi z Apulijej*] płócz Papieski s tą mocą/ ná ktorego gi wdzyeiefz/ tego przyimiemy zá Papieża. *BielKron* 188.

Szeregi: »płaszcz i (albo) kapica« [*szyk 1:1*] (2): *KrowObr* 135v; *Prułki Miłtrz* [...] potym zrzuciwfy kápice albo płócz s krzyżykiem/ ná kfięstwo Prułkie od Krolá przełożon. *BielKron* 419.

»płaszcz i suknia« (1): Dármo też y ony krzyże [*stawiacie*] tzarne/ białe/ tzerwone/ ktore mnify ná płócztach/ y na łukniach nośzą? *KrowObr* 239.

Synonimy: *kitel, mantel, żupica; a. kapica.*